

Dördüncü sene

On dördüncü sayı

DARÜLFÜNUN
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Tarihî, içtimaî, dinî, felsefî

Şubat — 1930

İstanbul — Şehzadebaşı
Evkaf Matbaası
1930

(Nefs) Kelimesinin Manaları

Eski Alimlerimizin çoğu tedris ittikleri ilimlerin müşkül meselelerini izah için müteaddit risaleler yazup Talebeye ihda itmişlerdi. Buhususta bir çok alimlerin isimlerini yazmak mümkündür. Fakat bunların başında Kemal Paşazadenin geleceğini zan ediyorum. onların bir mühiminde Mestcizade Abdullah efendinin olduğuna hüküm idilebilir. 1148 senesinde İstanbulda vefat itmiş bolunan bu muhakkık alimin [1] eserleri kemalati ilmiyesine şahittir. Onun mesaliki hükeyi izah için yazdığı risale cidden faideli tahkikatı ihtiva idiyor. Mestcizade (Nefs) lafzının manalarını misalleri ile beraber göstermek üzere yine Talebeye mahsus olmak üzere bir risale kaleme almıştır. İşte bu mekale o risaleyi hulasa idecektir. Şu viridigim izahı eski Darülfünunumuzda bir zamanlar müsmir bir hayat yaşamış olduğunu göstermektedir. Mestcizade evvela (Nefs) lafzının Kuranikerim ve kelami Resulde muhtelif mana ve mütefavit medluller ile mütegayir mefhümlarda istimal olunduğunu söyleyur, bundansora bunların her birini misallerile beraber göstermek istediğini haber viriyor. Vakıa bir insan kitabullahta ve kelami Resüldeki elfazı ve ârabı aribenin istimallerini bilmezse, bu ilimde rûsuhu olmazsa Kurani ve Hadisi anlayamaz, yanlış manalar virir. Bahusus (Nefs) kelimesinin manaları mütefavittir. Lüğat kitaplarına bakmaktada bu müşkilat hal edilemez. Mestcizade işte bu sebeblerle ulumu arabiye ve fûnunu edebiyede müptedi olanlar için bu risaleyi sekiz fasıl üzerine yazmış ve buna birde hatime ilave eylemiştir.

Birincisi - bu lafiz Zatullah manasına kelir. (نفسه) sursindeki ayeti ile (آل عمران) daki *وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ* ayeti ev [قل لمن مافي السموات والارض قل لله كتب على نفسه الرحمة] suresindeki [واذا جاءك الدين يؤمنون بايانا فقل سلام عليكم كتب ربكم على نفسه الرحمة] ، [مائد] suresinin nihayet tarafındaki *تعلم مافي نفسي ولا اعلم مافي نفسيك* bu manaya delalet iden misallerdir. Sahihi buharide mezkûr olan şu hadisi kudsideki nefis lafzi dahi o manaya gelir :

[يا عبادي اني حرمت الظلم على نفسي وجعلته محرماً بينكم فلا تظالموا]

[1] Fatihte nişancı Camii şerifi karşısında medfundur .

İkincisi-ruhu insani manasına gelir. Cumhur mütekellimin ve ehli hadis indinde ruh bedende hal olan bir cismi latifdir. Nefsin böyle ruh manasına geldigine delalet iden ayeti kerimeler (جثـ) suresindeki [يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمَطْمَئِنة ارجى الى ربك راضية مرضية فادخلى في عبادى وادخلى جنتى] [ولو ترى اذى الظالمون في غمرات الموت والملائكة باسطوا (انعام) suresindeki ayeti ile ابدىهم اخرجوا انفسكم]

[الله يتوفى الانفس حين موتها والتي لم تمت في منامها فيمسك الى suresindeki (زمر) ve قضى عليها الموت ويرسل الاخرى الى اجل مسمى]

nazmi celiller dir . Bu manaya gelen müteaddit hadislerde vardır ; -İstirat : Ruhulbe-yanda bu son ayeti münifedeki nefsin insandaki ruh izafi manasına geldigi izah olundngu sırada Ruha bazan böyle Nefs itlak olunmasının sebebi ruhun bedene taalluk itmesi ve bedenini örtülerile telebbus eylemesi itibariyle olduğı ihtar olunmaktadır .

Ş Üçüncüsü - Nefs kelimesi , Kalp , Sadır ve buna müşabih manalarada geliyor. (اعراف) , (يخفون في انفسهم مالا يدونك) suresindeki (آل عمران) suresindeki (يوسف) deki (يوسف) surei (واذكر ربك في فسك تضرعاً وخفية) (واعلموا ان الله يعلم ما في انفسكم) suresindeki (بقره) , (فاسرها يوسف في نفسه ولم يبدها لهما قال) ve (... أفكلما جاءكم رسول بما لا تهوى انفسكم استكبرتم ...) suresinden (بقره) yine [وذكثيراً من اهل الكتاب لو يردونكم من بعد ايمانكم كفاراً حسداً من عند انفسهم من بعد ما تبين لهم الحق] [ومن يرغب عن ملة ابراهيم الا من سفه نفسه] [ولا جناح عليكم فيما عرضتم به من خطبة النساء اوا كنتم في انفسكم] [وما يضلون الا انفسهم وما يضرؤنك من شيء] [suresinin nihayetinden] [نسا] ve [يونس] [يوم يأتي بعض آيات ربك لا ينفع نفساً ايمانها] [suresinin nihayetinden] [انعام] suresinden [هود] [وما كان لنفس ان تؤمن الا باذن الله] [suresinin nihayetinden] [عل] , [فرجعوا الى انفسهم فقالوا انكم اتم الظالمون] suresinden [انبيا] [الله اعلم عافى انفسهم] suresinden Ayetleri buna misaldir. (ووجدوا بها واستيقنتها انفسكم ظلماً وعلوا) suresinden

İsmail Hakki dahi Ruhulbeyanında buradaki Enfüs için Kalpler (فلا تعلم نفس ما اخفى لهم من سجدته) suresinden (ويقولون في انفسهم لولا يعذبنا الله سجدته) suresinden (مجادله) , (قره عين جزاء بما كانوا يعلمون) suresinden (نحل) , (فاوجس في نفسه خيفة موسى) suresinden (طه) , (بما نقول) (ونحمل اثقالكم الى بلد لم تكونوا بالفيه الا بشق النفس ان ربكم لرؤف رحيم) .

Ş Dördüncüsü : - İnsanın heykeli mahsusi yani bedeni manasına (آل عمران) (وما كان لنفس ان تموت الا باذن الله كتاباً مؤجلاً) dan (آل عمران) gelir . .

(اسرا) ve (انعام) (كل نفس ذائقة الموت) surelerindeki (عكבות) ve (انبيا) surelerindeki (يوسف) surei (ولانقلوا النفس التي حرم الله الا بالحق) surelerindeki (وقال نسوة في المدينة تراود فتها عن نفسه قد شغفها حياً) keزالik راودتى عن نفسى وشهد شاهد من اهله) (ماخطبك geزالik) قالت فذلكم الدين لمننى فيه ولقد راودته عن نفسه فاستصم) geزالik اذا راودتى يوسف عن نفسه قلن حاشى الله ماعلما عليه من سوء قالت امرأة العزيز الان حصص الحق Ayetleri buna misaldir. انا راودته عن نفسه وانه لمن الصادقين) .

Mescidzade bufasılda bazı mütalaalar yürüdiyur. Acaba azizi mıs-
rın zevcesi Yusufun yalnız cemali zahirisine bakarakmi ona gönül
vermiş idi ; yoksa Züleyhanın bu muhabbeti yusufun zatında tecelli
iden melekâti fadile ve ahlakı hasenedenmi neşet itmişti ; eğer bu
ikinci cihet sebep muhabbet olmuş ise bu geçen ayetlerdeki nefse
başka mana virmek icap eder. Fakat müellifirisale Züheyhanın yusu-
fun heykeli mahsusunda müşahade itdiki güzellik sebebiyle sabruka-
rarını zayi ittikini ve bu sebeble yüksek mevkiinin icabından olan va-
kar ve temkini bırakarak hicabı ismeti hetke kalkıştığını söyleyor .
Mısır Hanımları da bu fiilinden dolayı zem ve tayip ettikleri Züleyha-
nın daveti üzerine Züleyhanın Sarayına geldikleri vakıt Yusufu gö-
rünce onun cismi latifinde gördükleri güzellikten fevkalâde şaşırarak
ellerine aldıkları biçaklarla meyva soyarken parmaklarını doğramışlar.
Bu mütalaanın bir kısmı şüphesiz Züleyhanın hayatı hakkında

Bu mütealeay bir az evvel yazdığımız kissai yusufa müteallik ayetler te'yit ediyor. Nefs lafzını böyle beden manasına geldiğine surei (مخل) deki (وتحمل اثقالكم الى بلد لم تكونوا بالفيه الايثق الانفس) âyeti sarahaten delalet eder. (علك باخ نفسك على آثارهم ان لم يؤمنوا بهذا الحديث اسفا) âyetinde Nebî Zîşana Kur'ana inanmıyorlar diye şiddeti teessür ve kederden sakın kendini ihlak etme diye ihtarı ilâhi vaki olmuştur. Yine bu (كهف) âyeti (واصبر نفسك مع الذين يدعونك برهم بالغداة والعشي يريدون وجهه) suresindeki (والذين يتوفون منكم ويذرون ازواجاً وصية لازواجهم) suresinden (بقرة) âyeti (فقل تعالوا ندع ابنائنا وابنائكم ونسائنا ونسائكم وانفسنا وانفسكم ...) daki (آل عمران) ve (احزاب) ve surei (فالويلاموسى اريد ان تقتلنى كماقتل نفساً بالامس) den (قصص) ve surei (فلا تذهب نفسك عليهم حسرات) dan (فاطر) ve surei (وامرأة مؤمنة ان وهبت نفسها للنبي) dan (سجده) suresinden (وفي الارض ايات للموقنين وفي انفسكم) suresinden (سزيم اياتنا في الافاق وفي انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق) den (حديد) âyetlerindeki nefis lafızları hep o manadadır. (ان لنفسك عليك حقاً) ve (نفسك مطيتك فارفق بها) Hadsî Şeriflerindeki nefis kelimelerinde insanın bedeni manasına gelmektedir.

Beşincisi - nefis lafzı bedenle beraber ruh manasına delalet ider .
 (sureisindeki (بقره) , (ونفس وماسواها فأنهيهما) (سجده))
 den (يونس) surei (لا يكلف الله نفساً الا وسعها لها ما كسبت وعليها ما اكتسبت)
 (هنالك تلبوا كل نفس ما سلفت وردوا الى الله) (يونس) yine , (يا ايها الناس انما بئكم على انفسكم)
 (ان الله لا يظلم الناس شيئاً ولكن الناس انفسهم يظلمون) , (قل لا املك لنفسي ضرراً ولا نفعاً الا ما شاء الله .)
 yine (ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بافهم) (sureisinden) (ولوان لكل نفس ظلمت ما في الارض)
 (ان احسنتم احسنتم لانفسكم وان اساتم فإلها) (sureisinden) (اسرى) (يعلم ما تكسب كل نفس) (bu sureden)
 sure- (انعام) (ان الساعة آتية اكاد اخفيها لبعضى كل نفس بما تسي) (sureisinden) (طه)
 sureisinden (عنكبوت) (لانكف نفساً الا وسعها) (sureisinden) (زمر) , (ومن جاهد فانا مجاهد لقمة)
 (ووفيت كل نفس ما عملت وهو اعلم بما يفعلون) (sureisinden) (مؤمن) den (اليوم تجزى كل نفس بما كسبت لا ظلم اليوم) (surei)
 (من عمل صالحاً فلنفسه ومن اساء فعليها) (sureisinden) (تكمور) (من عمل صالحاً فلنفسه ومن اساء فعليها) (sureisinden)
 (واذ النافوس زوجت) (sureisinden) (واذ النافوس زوجت) (sureisinden) (واذ النافوس زوجت) (sureisinden)
 (يا ايها الذين آمنوا عليكم انفسكم) (yine bu sureden) (قال رب انى لا املك الانفسى وانى) (sureisinde)
 (والنجم) , (قالوا شهدنا على انفسنا وغرهم الحياة الدنيا وشهدوا على انفسهم) (sureisinden) (انعام)
 (فلا تذكروا انفسكم هو اعلم بمن اتق) (sureisinde) (sureisinde)
 bu manayi ifade iderler .

Ş Altıncısı - insanın bedeninde mevcut bir şeydir, biremrdirki şer ve fesat ile mecbuldur. Bu kuvvet insanı fenalığa sevk ve teşvik eder, a'mali salihadan vaz geçirir, bu mezmum bir şeydir, insan buna muhalefet ve onu düşman ittihaz itmeli. Göze görülen düşmanlarla mücahededen ziyade bu gizli düşmanla oğraşmak daha güçtür, onun için onuniyle oğraşmağa cihadekber dimişlerdir. İnsan ona muhalefet ider ve teşvik itdiki şeylere müsaade itmezse indi ilahide mertebesi yükselir ve izzet ve şerefi artır .

Kütanikerimde Yusuf aleyhisselamin ahvalinden bahs eden (وما ابرى نفسى ان النفس لامارة بالسوء الا ما رحم رى) ayeti nefsi emmarenin sıfatını gösteriyor . Bu ayetin manası şöyledir : (ben nefsimi kötülükten tebriye ve tenzih itmem , elbette nefis, daima insane kabayh ve maası ile emir eyler , meger cenabi erhamerrahiminin eseri merhemeti olarak mehalikten muhafaza buyurduğu nefis kötülükten Masun ola) Surei (يوسف)
 (وكذلك سولت لى نفسى) (طه) , (بل سولت لىكم انفسكم امراً فصبر جميل) (sureisindeki)
 (فطوعت له نفسه قتل اخيه فقتله فاصبح من الخاسرين) (sureisinden) (مائدة)
 (وما كان لى عليكم من سلطان الا ان دعوتكم فاستجبتم لى فلا تلموني ولوموا انفسكم) (den)
 ilahiyât : 4

sucesinde (ان تقول نفس يا حشر قى على ما فرطت) âyetlerinde geçen nefis lafızları hep nefsi emmare manasınadır .

Yedincisi - nefis lafzı mahlukattan ister İnsan olsun ister Cın ya Hayvan ve ya cemat olsun zat manasına gelir . (بقره) suresinin evvel lerindeki (واتقوا يوماً لا تجزى نفس عن نفس شيئاً) âyetinde olduğu gibi . İstirat : Bu âyeti gerimeye iki türlü mana verilmiştir . Birinci takdire göre (hiç bir nefsi asiye ve kafireden dolayı bir şâfiin şefaati kabul olunmaz ve andan bir fidyei necat dahi alınmaz) maalinde olup ikinci takdire göre (hiç bir nefsi marziyeden her hangi bir nefsi asiye için şefaati kabul olunmaz ve onun namia nefsi marziye tarafından bir fidyei necat dahi alınmaz) maalindedir . (لقمان) suresindeki (ماتدرى نفس ماذا تكسب غداً) ve (ما خلقكم وما ببشكم الا كنفس واحدة) âyetlerindeki nefis lafzının manası “ bir tek şahıs imiş gibi ” demek oluyor ikincisindeki “ nefis ” in manasında “ gerek ins ve gerek cın ve melek hiç kimse) dimekdir . (مدثر) suresindeki (كل نفس بما كسبت رهينه) âyetindeki nefis lafzı dahi İns ve Cın bilcümle nufusu mügellefe manasına gelmektedir . yevmi kıyamette herkes amalinin hesabını virinceye kadar indi ilahide merhun ve mahbûs olup bu hesabı virdikten sonra itlak olunacaktır .

§ Sekizincisi - Nefs lafzı cins manasına gelir . (توبه) suresindeki (لقد جاءكم رسول من انفسكم عزيز عليه ما عنتم) âyetinde olduğu gibi . keزالık surei (اعراف) daki (جعل لكم من انفسكم ازواجاً) suresindeki (شورى) , (هو الذى خلقكم من نفس واحدة) âyetlerinde olduğu gibi . Bunlardaki nefis lafzı hep cins manasınadır .

Mestei zade bu sekiz fasıldan sorâ bunlara ilave ettiki bir hatimede

nefsin arapça ceset, kan, su, rey, aynidarre yani yavuz göz manalarınada geldigini haber veriyor . Filhakika arapça canı çıktı diyecek yerde (خرجت نفسه) dirler, kana nefis itlakı hamili ruh ve medari kıyamıhayat olduğu içindir . Ceset itlaki dahi mahalli nefis olduğu içindir ., Araplar azimülceset manasına azimülnefis derler . Yavuz göze itlaki, derhal nazarı isabet ider nefis gibi müessir olduğu içindir , Araplar fılanda göz deydi . deyecek yerde (اصابتها النفس) derler . Nefs azamet ve izzet manalarınada gelir meselâ (هو ذوالنفس) derlerki o azamet, izzet, himmet sa-

hibidir demektir. Hamiyyet manasınada gelir Arapça (هو اهل النفس) dir. İerki o hamiyetli kimse demek olur.

Hakikikati Ruh bilinmediki için nefs (ğayp) manasında müstamel-
dir. Hatta yukarıda geçen Ayetlerden (تعلم ما في نفسي) kavli şerifi (تعلم ما في غيبي)
manasını ifade eder diyenlerde vardır; Mülabese tasavvuruna mebni
irade ve meşiet manasınada müstameldir. İşkence ve ukubet manası-
nada kullanılmıştır, bu sebeble yukarıda geçen Ayetlerden (ويحذركم الله نفسه)
ayetindeki Nefs lafzının manası bu olduğunu bazı Mufessirler söyle-
yerek onu (اى عقوبته) diye tefsir itmişlerdir .

Mestci zade risalesinin nihayetinde Nefs kelimesinin melâikeye
ve müminlerin ervahına ve sulehai cinnede itlâk olunarak bunlara
nufusülhayire, nufusüzzekiye, nufusülkutsiye denildiğini, şeytanlarla
şerir cinlere ve keferenin ervahına da nufusülğaviye, nufusüşşerir ve
nufusüşşakiye denildiğini söylüyor. Bundan sonra hükema ve felâsife
arasında müstamel olan nefsi felekî, nefsi insanî, nefsi natika hak-
kında malûmat veriyorsa da bunları müşarünileyhin mesaliki hükema
hakkındaki risalesini tetkik ederken yazacağımdan bu makaleye ilâve-
ten kuranda mezkûr olan (nefsi emmare) yi bir az izah etmeyi ter-
cih ediyorum .

Yukarıda surei Yusufta geçen bir ayeti kerimede mezkûr olan nefsi
emmare bahsında müfessirelrimiz diyorlar ki insanın nefsi şeyi vahittir,
fakat bunun bir çok sıfatları vardır. Eğer âlemi ilâhiye meyl ederse
(nefsi mutmainne) olur, şehvete meyl ettiği vakıt (Emmaretübissu)
ismini alır, onun böyle tesmiye olunması mubaleğa ifade eder.

Bunun sebebi şudur ki nefs, iptidai hudusundan beri mahsusat ile
me'luf, onlarla mütelezviz olmuştur, bu cihetle nefsin mücerredat âle-
mine şuurî, ve yine o âleme meylî nadir olarak vukua gelir, bu ancak
kamillere mahsus bir imtiyazdır, bu hal onlarda bile nadiren husule
gelir. Şu halde mademki nefsi insaninin âlemi cismaniye meyl ve in-
cizabi ğalip ve ekserdir, bizzarure ona “emmaretünbilsu” diye hüküm
olunmuştur. Ancak kötülöklere meyilden münezzah olan enbiyayi iza-
mın nefisleri “zekiyyedir,,. Vakıa enbiyanın da insan olduktarı için
bünyelerinde, terkiplerinde şehvet varsa da onlar teyidi ilâhi ile mah-
fuz ve masum olduklarından nefislerinde kötölöğe meyl bulunmaz.

Bu mephasda ilaveten deniliyor ki enbiyayi izamın sülükleri her
ne kadar nefsi mutmaineden razıyei merziyei safiyyeye doğru ise de
gerek onların gerek diğeri insanların nefisleri tab'an emmariyet üzerine
mecbuldur, şu kadar ki bundan insanların şu hal üzerine yaradılış-
ları enbiyayi kiramda “Emmariyet,, âsarınnın zuhurunu icap etmez. Bu

sebepten naşidir ki yukarıda yazdığımız âyetlerin birinde mezkûr olduğu üzere Yusuf sıddık dahi (وما يرى نفسه) dedikten sonra (ان النفس لامارة بالسوء) diledi. bilakis emmariyette itlâkı kelâm ederek nufusu masumeyi istisna eyledi. Çünkü nefs Allahın ismetine mukarin olmaz da kendi hal ve tabiatına kalırsa fenalığa meyl eder, günah işlemekten çekinmez, bu sebebe mebnidir ki Fahri âlem Efendimiz de Allahın himaye ve siyanetine iltica ederek nefsinin muktazasına terk edilmemesini Cenabı Haktan niyaz etmiştir.

Müderris

Mehmet Ali Ayni